

Vladimir Bakrač
Filozofski fakultet, Nikšić
Crna Gora

TRADICIONALNA RELIGIOZNOST PRAVOSLAVNE OMLADINE U CRNOJ GORI

TRADITIONAL RELIGIOSITY OF ORTHODOX YOUTH IN MONTENEGRO

ABSTRACT Issues regarding traditional religiosity of Orthodox youth in Montenegro are emphasized in this work. When we say traditional religiosity, we mean shape and kind of behavior which is transferred from one generation to another in this country, such as indicators that refer to baptism, celebration of the patron saint's day, and in modern times we have church wedding as kind of traditional religious practice. Patron saint's day is celebrated in Montenegro more than in any other Orthodox predominant republic of ex Yugoslavia. It is often the case that brotherhoods and tribes are recognized after the patron saint's day. Tell me which is the patron saint's day that you celebrate, and I'll tell you who you are.

Combining concise theoretical framework, which is appointed as relation between Orthodoxy – Tradition – Modern, we have focused our attention on empiric researches regarding traditional religiosity of the youth in Montenegro. Indicators of traditional religiosity are analyzed on the basis of basic socio-demographic characteristics of the youth in this republic.

Key words: religion, religiosity, modern, tradition, the youth, baptism, church wedding.

APSTRAKT U radu se apostrofiraju pitanja tradicionalne religioznosti mladih pravoslavne vjeroispovijesti u Crnoj Gori. Kada kažemo tradicionalna religioznost, mislimo na oblik i vid ponašanja koji se u ovoj republici prenose sa generacije na generaciju. Riječ je ovdje o indikatorima koji se tiču obreda krštenja, slavljenje krsne slave, a u novije vrijeme ističe se i crkveno vjenčanje kao obred tradicionalne vjerske prakse. U Crnoj Gori, više nego u bilo kojoj pravoslavno dominantnoj republici bivše Jugoslavije, poštuje se krsna slava. Nerijetko se zapaža da se preko krsne slave prepoznaju bratstva i plemena u ovoj republici. Reci mi koju slavu slaviš, pa ću ti reći ko si i odakle si!

Uz sažet teorijski okvir, postavljen kao odnos pravoslavlje – tradicija – moderna, našu pažnju smo usredsredili na empirijska istraživanja tradicionalne religioznosti mladih u Crnoj Gori. Indikatori tradicionalne religioznosti analiziraju se s obzirom na osnovne sociodemografske karakteristike mladih u ovoj republici.

Ključne riječi: religija, religioznost, modernost, tradicija, mladi, krštenje, crkveno vjenčanje.

Pravoslavlje, tradicija, moderna

Na kraju prve decenije 21. vijeka u vremenima (post)modernizacije i globalizacije, uticaj i značaj religije i religioznosti se ne smanjuje. Neki autori su tvrdili da modernizacija utiče na opadanje religije i religioznosti kako na cjelokupno društvo tako i na individualnu svijest, ali se ova ključna ideja pokazala pogrešnom, pogotovu na individualnom nivou. Upravo u vremenima

društvene, kulturne, tehničko-tehnološke i ekonomske modernizacije, za koje se vjerovalo da sa sobom nose izmjene u shvatanju religije i iščezavanje religioznosti, dovode do njenog uskrnuća. Ovakvo stanje Hantington (1998) objašnjava činjenicom da je ljudima potreban novi oblik stabilne zajednice, moralnih propisa i sl. Time ovaj autor pokušava da opravda povratak svetog na svjetsku scenu, opisujući religiju kao urbani fenomen uobličeni većom religioznošću mladih u odnosu na njihove roditelje.

Veoma uticajan religiolog Piter Berger bilježi tvrdnju kako je današnji svijet uz neke izuzetke duboko religiozan, možda čak i više nego ranije (Berger, 2008). U uslovima modernizacije koja se kreće ka postmodernizaciji karakteristično kod mlađih generacija, dakle, društvenim uslovima bez tradicionalnog ili anahronog, religijska vjerovanja treba da se prilagođavaju ili da odbacuju savremene uslove. Stoga se religija u savremenom svijetu nalazi pred svojevrsnim iskušenjem: da odbaci tradicionalno ili da se prilagodi savremenom svjetskom poretku. Dakle, odbacivanje ili prilagođavanje su dvije mogućnosti koje stoje na raspolaganju vjerskim zajednicama u svijetu, a koje prolaze kroz period sekularizacije (Isto, 13). Prilagođavanje je, mišljenja smo, jedna od primarnih mogućnosti religijskog egzistiranja u savremenom društvu. Prema nekim zvaničnim postupcima, Rimokatolička crkva (ideja o ostvarivanju komunikacije sa vjernicima preko zvanične web stranice, prilagođavajući post savremenom načinu života i sl.) bliža je, mislimo ovoj drugoj mogućnosti, tj. prilagođavanju. Ako govorimo o medijskom eksponiranju vjerskih organizacija, onda je svakako najzastupljeniji način medijalizacije putem internet portala (YouTube, Facebook, Twiter) u čemu, mislimo prednjači Rimokatolička crkva, mada u tom smislu mnogo ne zaostaje ni Srpska pravoslavna crkva. Međutim, komunikacija pravoslavne crkve sa vjernicima se više svodi na objavljivanje događaja iz života crkve, nego u direktnoj komunikaciji sa vjernicima. No, osnovni cilj ovog savremenog vida misionarenja jeste da se privuku vjernici vjeri. „Otac Roderik iz organizacije, sa internet platforme www.sqpn.com ima svoj profil na fejsbuku i twiteru putem kojeg komunicira sa vernicima“ (Radulović, 2012: 60).

Ovdje ne treba zanemariti ni nelagodnu poziciju vjerskih institucija (crkve) koje se nalaze razapete između tradicionalnog i (post)modernog. Sigurni smo da vjerske institucije žele i teže ka tome da budu posrednici između živih zajednica ili velikog broja vjernika sa Bogom, a ne čuvar prošlosti i beživotnog vjerovanja, a s druge strane, prilagođavanje modernosti nosi sa sobom i svojevrsnu izdaju tradicionalnih načela i vrijednosti. Prema Krstićevom mišljenju, možda bi neosimfonija sa savremenošću donijela veći broj vjernika, ali bi s druge strane zaustavila razvoj onoga što sa naziva „vjerni po uvjerenju“ (Krstić, 2011). S ti u vezi Berger zaključuje da religijama stoje na raspolaganju tri opcije: da se odupiru, da se povuku ili da se uključe u vezu s pluralizmom (Berger, 2010: 354-355).

Pluralizam u religijskom smislu bi značio pojavljivanje novih, konkurentnih religija trima najrasprostranjenijim religijama u Crnoj Gori pravoslavnoj, rimokatoličkoj i islamskoj vjerskoj zajednici. Pravoslavna crkva u ovoj

republici, mislimo prvenstveno na Mitropoliju crnogorsko primorsku, ima kakvog takvog konkurenta u Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, iako kanonski nepriznatoj vjerskoj organizaciji. Budući da empirijska istraživanja religioznosti pravoslavne omladine u Crnoj Gori (Bakrač, 2011, 2011a), pokazuju visok skor religioznosti, ako religioznost posmatramo kroz indikatore dogmatskog jezgra – vjera u Boga (67,6%) i religijske samoidentifikacije (81,4%), moguće je da ovakvom skoru doprinosi upravo bitisanje dvije pravoslavne crkve. S tim u vezi, teza koju iniciraju teoretičari Stark i Janakon da tamo gdje obituje vjerski pluralizam i konkurencija, nivo i opseg religioznosti i participacija u vjeri će biti veća, u konkretnom slučaju može biti donekle opravdana (Stark & Iannaccone, 1994: 233). Otuda možda i potiče svojevrsna averzija pravoslavne crkve prema liberalnim društvenim tokovima. Što je veća liberalizacija, stvara se povoljnija klima za reprodukciju novih, konkurentnih religija na tržištu, što bi bio samo još jedan atak na monopolističke pretenzije pravoslavne crkve u ovoj republici.

Ako se osvrnemo hronološki na već istrošeni 20. vijek, vidjećemo da je ovaj period obilovao brojnim turbulencijama, ambivalentnostima i protivrječnostima, kada je riječ o uticaju, značaju i značenju religije na ovim prostorima. Taj luk kretanja mogli bismo, mislimo, ukratko opisati kao kretanje religije od primarnog značaja za društvo i pojedinca, preko marginalizacije, supsidijarnog i deprivilegovanog položaja religije, do trijumfalnog povratka religije i religioznosti u svim republikama bivše SFRJ od kojih nije izuzetak ni Crna Gora. Kako bi to Vrcan definisao, do revitalizacije religije dolazi na nivou države, politike i civilnog društva. Na državnom nivou, dolazi do deprivatizacije religije od vansistemske do sistemske institucije, na političkom nivou, revitalizacija se ogleda u repolitizaciji religije u političkom životu, a na nivou civilnog društva desekularizacija se očituje na iskustveni način, najviše u porastu konfesionalne i religijske samoidentifikacije (Vrcan, 2001).

U tom smislu, istraživati religiju i religioznost, njen uticaj, opseg i značaj je zasigurno veoma interesantan i vrlo izazovan poduhvat, pogotovu ako uzmemo u obzir činjenicu da je religioznost vrlo složen i dinamičan proces. Izazov je mislimo, veći ako za regionalizaciju istraživanja uzmemo područje Crne Gore gdje je religija i religioznost (sudeći prema empirijskoj evidenciji) bila zapuštena i skoro napuštena, kako u smislu vjerujućih i stepena religioznih stanovnika, tako i u naučnom smislu i interesovanju. Naime, empirijska evidencija iz perioda vladavine socijalističkog režima, iako skromna, bilježi da je religioznost na ovim prostorima bila izrazito niska, i mnogo ispod prosjeka u komparaciji sa državama iz regiona. Naučno-istraživački poduhvati o religiji i religioznosti su bili još ređi, što sve stvara sliku o položaju i značaju religije u crnogorskom društvu. Sociološka interesovanja za religiju su bila sasvim sporadična pojava, najčešće kao dio uzorka iz bivših jugoslovenskih republika. Iako oskudna, istraživanja religioznosti iz perioda socijalističke vladavine, simptomatično bilježe veoma nizak opseg religioznosti Crnogoraca u komparaciji sa ostalim nacijama u bivšoj SFRJ. O tome nedvosmisleno svjedoči istraživanje sa kojim nas upoznaje Vrcan.

Tabela br. 1

Religioznost na osnovu nacionalne pripadnosti (u %)

	Pripadnost konfesiji	Religiozan	Bez konfesije	Nereligiozan
Srbi	61,7	18,2	38,4	72,0
Hrvati	82,5	55,0	17,5	38,6
Slovinci	64,4	40,8	35,6	49,2
Makedonci	85,8	30,8	14,2	60,5
Crnogorci	65,2	12,8	34,8	79,3
Albanci	87,3	48,4	12,7	37,7
Muslimani	79,0	32,2	21,0	58,9
Jugosloveni	35,9	16,6	64,1	73,1

Izvor: Vrcan, 1990: 132

Iz tabele se jasno može uočiti činjenica da su Crnogorci kao nacija bili ubjedljivo nereligiozniji od ostalih nacija u bivšoj Jugoslaviji. Vrlo je indikativan podatak da su Crnogorci čak manje religiozni i od onih ispitanika koji su se samodeklarirali kao Jugosloveni (12,8%: 16,6%).

Generalno govoreći, istraživanje religioznosti na ovom području je ostalo u pozadini socioloških interesovanja, što je svakako bio jedan od motiva naše znatiželje za istraživanjem religijske situacije. U ovom preludijumu ne bismo ulazili u širu elaboraciju takvog stanja, ali, naglasimo samo da je u socijalističkom periodu vladalo svojevrsno „religijsko mrtvilo“ ili uspavana religioznost, a izgleda da nije ni bilo previše naučnog sluha za istraživanja ovog tipa. Prvo veće istraživanje koje je vrijedno pomena, o religijskoj situaciji u Crnoj Gori, jeste djelo *Bogovi i ljudi*, autora Bešića i Đukanovića, koji su prezentovali sliku o religijskoj situaciji u Crnoj Gori na samom kraju 20. vijeka, tj. u tzv. periodu tranzicije.

Naše istraživanje se usredsredilo na indikatore tradicionalne obredne prakse u Crnoj Gori, na kraju prve decenije 21. vijeka. Koliko nam je poznato, ovo bi bilo prvo opsežnije istraživanje tog tipa religioznosti mladih na ovom području.

Motivi istraživanja

Istraživački fokus smo usmjerili na populaciju mladih. Razlozi i motivi za jedan ovakav istraživački poduhvat su svakako višestruki. Prvenstveno smo našu istraživačku pažnju zadržali na populaciji mladih, zato što smo imali na umu činjenicu da je period revitalizacije religije i desekularizacija društva ponajprije i ponajviše zahvatio ovu socijalnu grupaciju. Naš cilj je stoga bio da ispitamo puls tradicionalne religioznosti kod mladih i danas kada smo uveliko zagazili u 21. vijek koji je po mnogim savremenim autorima označen kao period (post)modernizacije i globalizacije. Populacija mladih nam je bila svakako interesantna i zbog toga, što mladi predstavljaju pokretačku snagu jednog društva.

Rukovodili smo se hipotezom da od religijske situacije danas umnogome zavisi osjećaj za religiju i religioznost sutra ili, kao što reče Petrarka „ko ne cvjeta u proleće ne daje plod u jesen“.

Svakako da je na mjestu ukratko se zadržati i na procesu koji se odnosi na definisanje pojma omladine. Dati preciznu odrednicu ovom pojmu je vrlo kompleksan zadatak, jednako težak i ambivalentan da možemo reći da se graniči sa teškoćama koje prate definiciju religije, tj. pojam koji ovdje proučavamo. Omladinu je isto tako teško ograničiti jednom definicijom. Većina operacionalnih odrednica ovog pojma se zadržava na biološko-statističko-generacijskim karakteristikama, a to je da omladinu čine lica 15–27 godina sa sličnim psihološkim, društvenim i kulturnim obilježjima (Đorđević, 2001). Ovakvu odrednicu mladih i mi smo prihvatili za naše istraživanje.

Za neke autore (vidjeti npr. Bročić, 1972) omladina je specifična socijalna grupa. Teoretičar Bročić zagovara pet ključnih obilježja omladine: radno-ekonomski položaj je sličan i po pravilu nezavidan; marginalan politički položaj mladih; teškoće pri uključivanju u sekundarnu društvenu sredinu; odlike idejnog profila; sekundarni vid društvene stratifikacije. Ovakav vid određivanja i opisivanja mladih je prikladan i za naše istraživanje jer je, mislimo, on dovoljno elastičan i na osnovu ove odrednice moguće je operacionalizovati i odrediti mlade koji su u radnom odnosu, studente, srednjoškolce, mlade koji nijesu zasnovali radni odnos, itd.

Tradicionalna vjerska praksa – hronološki osvrt

Ovaj rad je osmišljen tako da posmatra religijsku stvarnost mladih iz ugla tradicionalne religioznosti. Kada kažemo tradicionalna religioznost, prvenstveno mislimo na tradicionalnu ortopraksiju. Naš motiv za istraživanje nije proizvoljan niti slučajno izabran. Rukovodili smo se mišljenjem nekih teoretičara (Radulović, 2012) da je revitalizacija religije indikativna upravo na indikatorima tradicionalne vjerske prakse. Poštovanje obreda tradicionalne vjerske prakse (slavljenje krsne slave, vjerskih praznika – Božić, Vaskrs i sl.) bio je najzastupljeniji vid religioznosti i u periodu socijalističke vladavine. Dakle, riječ je o periodu kada je konformistički ateizam bio društveno poželjan oblik ponašanja.

Tabela br. 2

Religijska praksa u Srbiji (u %)

	Đorđević 1984	Blagojević 1995	Radisavljević- Čiparizović 2006
Krštenje djece	59,3	84,4	83,9
Slavljenje vjerskih praznika	57,9	93,3	86,6
Crkveni pogreb	-	92,4	86,1

Izvori: Đorđević, 1984; Blagojević, 1995; Radisavljević-Čiparizović, 2006.

Ovom tabelom se želi naglasiti da je krštenje više tradicionalna obredna radnja što nam svjedoči i Đorđevićovo istraživanje, da je u uslovima intenzivne sekularizacije veliki broj ispitanika, tačnije 59,3% krstilo svoju djecu, a da ne govorimo o visokom procentu u istraživanju iz 1995. i 2006. godine (Blagojević i Radisavljević-Ćiparizović) u postsocijalističkom ili popularno, periodu tranzicije. Otuda i naša malopredašnja konstatacija da tradicionalna vjerska praksa ima svoj kontinuitet, te da je upravo na ovim indikatorima vidljiva konstanta revitalizacije religioznosti.

U Crnoj Gori prema već citiranom istraživanju (Bešić; Đukanović, 2000), pokazalo se da je veoma mali procenat onih ispitanika koji odbacuju obrednu radnju krštenja svega 7,45%, neodlučnih 15,45%, dok 76% ispitanika smatra da je djecu potrebno krstiti. Što se tiče katoličke konfesije u Crnoj Gori, čak 80,2% ispitanika se izjasnilo da je djecu potrebno krstiti.

Slavljenje vjerskih praznika i krsne slave kod Srba u socijalističkoj Jugoslaviji je praktikovano kod „hrabrijih“ domaćina uz veliku diskreciju tj. bez paljenja svijeće, bez nošenja slavskog kolača u crkvu na osvećenje, tako da se od 90-ih godina i na osnovu tih indikatora, tj. obredno-simboličkih radnji može očitovati revitalizacija religije.

U Crnoj Gori, već više puta pominjani autori Bešić i Đukanović upoznaju nas s podacima da se 90% ispitanika slaže s ocjenom da je potrebno slaviti krsnu slavu.

Metodološke naznake

U ovom radu imali smo za cilj da prikazemo religioznost mladih, pravoslavne konfesije iz ugla tradicionalne vjerske prakse. Istraživanje (studiju slučaja) smo sproveli na stratifikovanom uzorku od 225 ispitanika, metodom anketnog upitnika zatvorenog tipa, u period mart-avgust 2010. godine. Istraživanje je obuhvatilo populaciju mladih 16–27 godina, na teritoriji Crne Gore, koja je za potrebe istraživanja regionalizovana i to na: sjever (Bijelo Polje, Pljevlja); centralni dio (Nikšić, Podgorica i Cetinje); jug (Herceg Novi, Tivat i Bar). U dvoetapnom uzorku, prvo smo birali opštine (gradove i sela), a zatim smo birali svaku drugu zgradu (kuću) i svako treće domaćinstvo. Struktura ispitanika koja je obuhvaćena uzorkom opravdava namjeran izbor opština.

Koliko nam je poznato, ovo bi bilo prvo naučno interesovanje za religioznost, posebno mladih u Crnoj Gori na osnovu indikatora tradicionalne vjerske prakse. Otuda ni same hipoteze ne mogu biti visoko standardizovane. Kako istraživanja sličnog tipa u regionu pokazuju visok stepen religioznosti na osnovu indikatora tradicionalne vjerske prakse, pretpostavljamo da će naše istraživanje pokazati:

- H1 – Visok stepen religioznosti mladih na osnovu indikatora koji se odnose na slavljenje krsne slave, pogotovu ako u obzir uzmemo značajnost ovog vjerskog obreda na istraživanom području.
- H2 – Očekujemo visok stepen religioznosti mladih na osnovu indikatora koji se tiču krštenja i crkvenog vjenčanja. Kako dosadašnja istraživanja poka-

zuju, krštenje spada u one vjerske obrede koji kontinuirano drže visok postotak praktikovanje od perioda socijalističke vladavine pa do danas.

Pravoslavlje i participiranje u obredima tradicionalne prirode

Brojna istraživanja na pravoslavno dominantnim područjima (Blagojević, 1995) pokazuju da je do revitalizacije religije došlo upravo preko poštovanja obreda i religijske prakse. Za ortopraksiju tradicionalne prirode možemo reći da se u odnosu na inherentnu religijsku praksu (odlazak u crkvu, na liturgiju, itd.) najbolje odupirala pritisku ateističke ideologije na istraživanom području. U tom smislu, očekujemo da će participacija u obredima tradicionalne prirode biti znatno natpolovična. Obredi tradicionalne prirode kao što su slavljenje krsne slave, crkveno vjenčanje, krštenje, itd. pokazuju tradicionalnu vezanost ljudi za religiju i crkvu. Ali, mislimo da je potrebno imati na umu svojevrsnu ambivalentnost kada je riječ o ocjeni religioznosti na osnovu ovih indikatora. Naime, teško je razlučiti da li ispitanik učestvovanjem u tradicionalnim obredima ispoljava duboku religioznost – duhovnost, ili je pak riječ o pridržavanju običaja, svojevrsnom konformizmu ili društveno poželjnom ponašanju. Ali, u svakom slučaju, ispoljavanje ovih obreda su sociološki relevantni pokazatelji religioznosti, koji se po masovnosti graniče sa indikatorima religijske samoidentifikacije i dogmatskog vjerovanja u Boga.

Krštenje kao obred tradicionalne vjerske prakse

Krštenje nije samo jedna od sedam svetih tajni u hrišćanstvu, nego je jedno od osnovnih sakramenata, tako da je suština krštenja duboko religijska i simbolička. Kao jedan od nezamjenjivih sastojaka tradicionalne hrišćanske religije, krštenje nosi znatan oblik konformizma onih koji ga održavaju, a od strane društva i porodice, postoji svojevrsan pritisak da se on održi. Ukoliko je riječ o tradicionalnim društvima, ili ukoliko je tradicija jača, veći je i pritisak na pojedinca. U pravoslavnoj vjeri, krštenje vrši episkop ili sveštenik. Kod krštenja postoje dva suštinska elementa: prizivanje Svete trojice i trostruko pogružavanje u vodi, kao i odricanje od egzorcizma. Dakle, mislimo da krštenje u pravoslavnoj crkvi ima duboko ontološki i sotiriološki smisao. Činom krštenja vjernik se poziva da odbaci vlast đavola i da u svoj duhovni hram prigrlji život u Hristu i sa Hristom. Prije samog čina krštenja, neophodno je naglasiti da se čovjek rađa iz grijeha, pa se krštenje simbolično predstavlja kao svojevrsno očišćenje od grijeha. Dakle, krštenje ili na grčkom *vaptizma* je, kao što rekosmo, simboličko pogruženje u vodi. Pogružavanjem u vodi znači da čovjek kada shvati koliko je uprljan grijehom počinje da se kaje i vapi za očišćenjem i čežnjom za novim rođenjem, pa pristupa krštenju. Voda, kao simbol života se javlja kao najprikladnije sredstvo za očišćenje. Primajući krštenje od Jovana Krstitelja, Hristos je ovom obredu dao poseban smisao, time što je sve grijeha svijeta preuzeo na sebe. Neposredno prije vaznesenja na nebo, Hristos je svojim apostolima rekao:

„Dade mi se svaka vlast na nebu i na zemlji. Idite, dakle, i naučite sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Svetoga Duha, učeći ih da drže sve što sam vam zapovijedio. I evo, Ja sam sa vama u sve dane do svršetka vijeka, Amin“ (Mt, 28/18:20). Kao što kaže Šmeman, krštenje je simbol opraštanja grijeha i obnavljanja u ljudima života koji je On kao Sin Božiji i Spasitelj donio ljudima (Šmeman, 2008).

Naše istraživanje je tražilo od ispitanika da se izjasne da li su kršteni. S tim u vezi 68,6% ispitanika se izjasnilo da su se krstili, a 31,4% da nijesu. Skor od gotovo 70,0% pokazuje koliko je tradicionalni element ovog obreda otporan na promjene u sferi kulture i ritualnog ponašanja. To nam govori o tome koliko se ovaj element čvrsto drži u uslovima ateizacije, pa je i danas vrlo frekventan.

Ispitanici su trebali da se izjasne o tvrdnji „Da li se slažete da djecu treba krstiti?“, da bismo preispitali spremnost naših ispitanika da nastave s tradicionalnim vezivanjem za religiju i u narednim generacijama, pošto krštenje kao što rekosmo nije samo stvar autonomnog opredjeljenja.

Tabela br. 3

Frekvencija odgovora o krštenju djece

Tvrdnja		Uopšte se ne slažem	Ne slažem se, djelimično	Neodlučan sam	Uglavnom se slažem	Popuno se slažem
		Da li se slažete da djecu treba krstiti?	f	7	6	21
	%	3,1	2,6	9,3	19,1	65,9

Izvor: Bakrač, 2011.

Rezultate ćemo podijeliti u tri grupe: ispitanici koji su se izjasnili u kategorijama potpuno i uglavnom se slažem tretiraćemo kao slažem se, a uopšte i djelimično se ne slažem kao ne slažem se, treću grupu čine neodlučni ispitanici. Ova pravila će važiti za sve indikatore religijske prakse.

Analizom dobijenih podataka vidimo da se sa krštenjem djece slaže 85,0% ispitanika, dok se 5,7% ne slaže, a 9,3% ispitanika je neodlučno. Dobijene podatke ćemo ukrstiti sa socio-demografskim karakteristikama.

Što se tiče krštenja, najviše ispitanika koji su se deklarirali da su se krstili je na jugu 81,6%, na sjeveru je 59,7% a u centralnom dijelu 65,2%. U južnom dijelu, interesantno, najmanje je ispitanika koji se slažu s tvrdnjom da djecu treba krstiti 81,6%, dok je taj skor na sjeveru 85,8% a u centralnom dijelu 86,9%. Nije primjetna statistički značajna razlika među varijablama.

Obred krštenja je frekventniji kod ženskog pola 72,8% u odnosu sa muški 60,8%. Takođe, s tvrdnjom da djecu treba krstiti više se slaže ženski pol 86,8% od muškog 82,4%, mada je procenat prilično ujednačen. Stoga, nije primjetna statistički značajna razlika po polnoj strukturi?

Pozitivan odgovor na pitanje o krštenju dalo je 51,9% ispitanika 16–19 godina, 66,7% 20–23 godine i 84,8% 24–27 godina. U odnosu na dob, primjetna je statistički značajna razlika ($\chi^2=19,912$, $df=2$, $p=0,000$). Podaci nedvosmisleno bilježe da se sa povećanjem godina starosti povećava i broj ispitanika koji su se krstili. Ovi podaci nas navode na zaključak da se krštenje na istraživanom području ne obavlja najčešće u djetinjstvu već je to i stvar autonomne odluke. Na tvrdnju o krštenju djece skor pozitivnih odgovora istim redosledom starosne dobi iznosi 88,8%, 83,3% i 82,0% ispitanika. Prema našem istraživanju, bar kada je riječ o obredu krštenja, tradicionalno vezivanje za religiju i crkvu ima veliku šansu i u budućim generacijama.

U odnosu na školsku spremu nema statističke značajnosti, 57,6% ispitanika sa osnovnom školom se izjasnilo da je kršteno, 72,0% sa srednjom stručnom školom i 66,0% sa gimnazijom, a da djecu treba krstiti slaže se istim redosledom školske spreme 93,0%, 88,4% i 76,0% ispitanika.

Nije osjetna razlika ni kada je riječ o mjestu stanovanja. Mada, nešto je više ispitanika na selu koji su obavili obred krštenja 69,4% nego u gradu 66,9%, dok je na selu manje ispitanika koji se slažu sa tvrdnjom da djecu treba krstiti 79,2% u odnosu na gradsku sredinu gdje skor iznosi 87,7% ispitanika.

Ispitanici koji su u braku, obavili su obred krštenja u skorosti od 85,1%, a oni koji nisu u braku 64,7%, a slaže se s tvrdnjom da djecu treba krstiti 86,3% ispitanika koji nisu u braku i 74,1% ispitanika koji su u braku. Statistička analiza ne pokazuje značajnu razliku ni među ovim varijablama.

Skor učenika koji su se krstili iznosi 50,7%, studenata 71,1%, a slaže se sa tvrdnjom da djecu treba krstiti 90,1% učenika i 77,7% studenata.

Crkveno vjenčanje

Kao što je Sveta trojica jedinstvo u različitosti, isto se može reći i za brak, prema hrišćanskom učenju. Bog čovjeka nije namjerio da živi sam nego u porodici. Baš kao što je Bog blagoslovio praroditelje, rađajte se i množite se, tako i crkva blagoslovi sjedinjenje muža i žene. Obred vjenčanja je podijeljen na dva dijela, koji se slažu jedno sa drugim: prije liturgije počinje obred zaručenja kada se razmjenjuju prstenovi, dok je sam čin vjenčanja sveta tajna braka, kada se brak kruniše primajući naročitu blagodet od strane Svetog duha, prije nego zasnuje porodicu. Na kraju se supružnici pričešćuju iz istog putira, kao simbol dijeljenja zajedničkog života (Ver, 2001: 279).

U svetoj tajni braka nema nikakve zakletve ili ozakonjenja. Brak u hrišćanskom smislu znači oboženje čovječanske ljubavi u božanskoj savršenosti i jedinstvo u vječnom Božijem carstvu (Hopko, 2009: 50, knj. II).

Naši ispitanici su trebali da se izjasne na tvrdnju „Da li se slažete da je potrebno vjenčati se u crkvi?“ Distribuciju odgovora prikazujemo u sledećoj tabeli:

Tabela br. 4

Frekvencija odgovora na tvrdnju o crkvenom vjenčanju

Tvrdnja	f	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se, djelimično	Neodlučan sam	Uglavnom se slažem	Popunno se slažem
Da li se slažete da je potrebno vjenčati se u crkvi?	f	10	25	32	73	86
	%	4,4	11,1	14,1	32,3	38,1

Izvor: Bakrač, 2011.

U poređenju sa podacima koji se odnose na krštenje, vidimo da je nešto manji skor ispitanika koji se slažu sa tvrdnjom da je potrebno vjenčati se u crkvi i to 70,4% ispitanika. Ne slaže se 15,5% dok je 14,1% ispitanika neopredijeljeno, mada nije isključena mogućnost da jedan broj neopredijeljenih ispitanika, procesima socijalizacije i promjena u razmišljanju se svrsta u jednu od ponuđenih opcija.

U komparaciji sa socio-statusnim obilježjima nigdje nije primjetna statistički značajna razlika među ukrštenim varijablama. Dalje ćemo govoriti o tom odnosu.

Najviše ispitanika koji se slažu s tvrdnjom da je potrebno vjenčati se u crkvi, kako istraživanje pokazuje, ima na sjeveru 78,2%, u centralnom dijelu 60,8%, a na jugu 69,2%. U centralnom dijelu je zabilježeno 8,6% ispitanika koji su kategorično protiv, dok na jugu nije zabilježen nijedan ispitanik koji je protiv crkvenog vjenčanja.

Muškarci se nešto manje slažu sa tvrdnjom da je potrebno vjenčati se u crkvi 64,9%, dok je taj skor kod ženskog pola 74,4%.

U dobi 16–19 godina sa obredom vjenčanja u crkvi slaže se 66,6% ispitanika, 20–23 godine slaže se 78,8%, a 24–27 godina 66,6% identično kao u najmlađoj starosnoj grupi.

Ispitanici sa osnovnom školom se slažu sa crkvenim vjenčanjem u skor u skor od 65,3%, sa srednjom 79,0%, a sa gimnazijom 64,0%.

Na selu je nešto veći broj ispitanika koji se slaže sa crkvenim vjenčanjem 72,2% u odnosu na grad 69,4%. U gradu je osjetan broj neodlučnih 16,2%.

Ispitanici koji su u braku pozitivno su se izjasnili o crkvenom vjenčanju u skor od 77,7%, dok su se ispitanici koji nijesu u braku pozitivno izjasnili u skor od 68,4%. Čini se da se želja i potreba o crkvenom vjenčanju javlja u braku ili se povećava pozitivan osjećaj kod ispitanika koji su prošli to iskustvo.

Procenat odgovora na tvrdnju o crkvenom vjenčanju je prilično ujednačen i između učenika i studenata. Skor slaganja kod učenika i studenata je gotovo identičan i iznosi oko 69,0%, dok je među učenicima 19,7% neodlučnih, a kod studenata skor istih iznosi 22,2%.

Krsna slava kao indikator tradicionalne vjerske prakse

Ako je rečeno da čovjek najbolje sebe izražava kroz praznike i praznične radosti, ako je vjera prije svega radovanje Bogu, smatra Šmeman, onda je hrišćanstvo lakše razumjeti kroz crkvene praznike (Šmeman, 1996a). Od samih svojih početaka hrišćanstvo je oživljavalo svoju vjeru kroz crkvene praznike. Sve praznike koje poštuje cjelokupno hrišćanstvo slavi i SPC, s tom razlikom što SPC podržava julijanski kalendar, po kojem prvog septembra počinje crkvena godina. S tim u vezi, jedan broj praznika crkva je posvetila pojedinim događajima iz života Isusa Hrista, kao i mučenicima postradalim za Hristovu vjeru, koji su obilježeni crvenim slovom. U današnje vrijeme slavljenje slava i vjerskih praznika svodi se na društvenu funkciju, dok se duhovna ili ne poznaje ili zanemaruje. „To su trenuci susreta prijatelja i srodnika, trenuci uzajamne pomoći, razmena čestitki, telefonskih poziva“ (Bigović, 2000:64). Često se zamjera da su crkveni praznici i slave praćene negativnim konotacijama u smislu pijanstva, nerada i sl. No, kako zapaža Šmeman, suštinu neke pojave ne možemo posmatrati po negativnom djelu, već po njenom suštinskom značenju i značaju. Stoga u slavljenju slava i praznika treba polaziti od njihove suštinske perspektive i koji je njihov stvarni značaj. Tako je sa spoznajom suštine, moguće pristupiti kritici mogućeg iskrivljenja (Šmeman, 1996 a).

U pravoslavlju u kome prednjači SPC najviše se slavi i poštuje svetac zaštitnik. To nije samo karakteristično kod Srba, slave se susreću i kod rimokatolika u Boki kotorskoj, južnoj Hercegovini i sl. Pored porodičnih, postoje i gradske, crkvene i druge slave. Neki autori smatraju da je slavljenje slave ostatak slovenskog paganizma, koje je imalo mnogo bogova prije primanja hrišćanstva. Pošto su Sloveni dugo živjeli u rodovskim društvima kod njih se dugo očuvao kult predaka. Otuda, najvjerovatnije, slavljenje sveca zaštitnika predstavlja zamjenu za rodovsko paganskog zaštitnika, hrišćanskim svetiteljem. Vukomanović naglašava da je krsna slava ono što Srbe odvaja, ne samo od ostalih hrišćana nego i od ostalih pravoslavnih vjernika, pri čemu je tradicija usko vezana za kolektivno pamćenje, memoriju, dok je slavski ritual svojevrsno pretapanje, sinkretizam između starih paganskih i hrišćanskih motiva, radnji, simbola (Vukomanović, 2001: 71).

S druge strane, Kalezić smatra da krsna slava ima crkveno, a ne pagansko utemeljenje koje je u današnjem obliku formirano u mladoj Žičkoj, odnosno Pečkoj patrijaršiji koju je preuzeo sveti Sava (Kalezić, 2000). Samim tim slava je molitveno obraćanje svecu zaštitniku. Ona je zajednička svečanost porodice kao zajednice. Slava koja je jednom primljena, ne mijenja se bez velikog razloga i prenosi se sa oca na sina. Proslavljanje slave je izraz blagodarnosti Bogu za sva dobra i molitva da nas Gospod sačuva od zla i da nas uputi na pravi put. Suština slavljenja krsne slave jeste da se vjernik upozna s žitiem svog svetitelja pa da se ugledom na njega upravlja u daljem životu (Isto, 2000).

Ipak, mislimo, da slavljenje krsne slave ima konformističke osobine. Vjernici poštuju običaj ili slave slavu zato što to čine i drugi, više nego što znaju značaj i značenje krsne slave. Sve češće nailazimo na pojedince koji ne

slave, npr. sv. Đorđa ili sv. Nikolu, već samo Đurđevdan ili Nikoljdan, kategoričan je Dušan Bandić. Dakle, ne slave se svetitelji, već dani koji su im po crkvenom kalendaru, posvećeni (Bandić, 2008: 243). Istaknimo najzad i zapažanje da ovaj obred sve više ima integrativni značaj. Zbog svakodnevnih obaveza, krsna slava predstavlja jedinstvenu priliku za porodična okupljanja, posjetu rođaka, prijatelja, itd. Porodica koja slavi slavu, po pravilu priređuje gozbu za rođake, kumove i prijatelje, a ta posjeta se po običaju mora uzvratiti, čime se održava kontinuitet. Interesantno je, mislimo, spomenuti i to da krsna slava u Crnoj Gori ima i funkciju sekundarnog označavanja. Naime, dešava se da porodice koje imaju isto prezime, nijesu u nikakvom rodbinskom srodstvu, ne slave istog sveca, pa otuda slava, kako je to definisao Bandić, važi kao „sekundarni ili alternativni sistem označavanja“.

Ispitanici su trebali da se izjasne na tvrdnju „Da li se slažete da treba slaviti krsnu slavu?“

Tabela br. 5

Frekvencija odgovora koja se odnosi na slavljenje krsne slave

Tvrdnja		Uopšte se ne slažem	Ne slažem se, djelimično	Neodlučan sam	Uglavnom se slažem	Popuno se slažem
Da li se slažete da treba slaviti krsnu slavu?	f	2	6	9	28	181
	%	0,9	2,6	4,0	12,4	80,1

Izvor: Bakrač, 2011.

Analiza dobijenih podataka nedvosmisleno pokazuje da se većina ispitanika slaže sa tvrdnjom da treba slaviti krsnu slavu 92,5%, što je i potvrdilo naša očekivanja. Možemo zaključiti da je slavljenje krsne slave većinski i vrlo rasprostranjen oblik vjerskog ponašanja na ispitivanom području. Analizom podataka dolazimo do zaključka da procenat ispitanika koji se slažu da treba slaviti krsnu slavu, premašuje skor onih koji su se samodeklarirali kao religiozni.

Sada ćemo pratiti uticaj socio-demografskih obilježja u odnosu na slavljenje krsne slave. Napominjemo, statistička analiza nigdje ne pokazuje značajnu razliku među ukrštenim varijablama.

U odnosu na regiju frekventnost slavljenja krsne slave je gotovo identičan. Da treba slaviti krsnu slavu izjasnilo se na sjeveru 93,4% ispitanika, u centralnom dijelu 94,2%, a na jugu 89,2% ispitanika.

Da treba slaviti krsnu slavu slaže se 94,8% muškaraca i 90,6% pripadnica ženskog pola. Broj ispitanika koji su se pozitivno izjasnili o slavljenju krsne slave identičan je i u odnosu na starosnu dob. Od 16 do 19 godina slaže se 93,8%, 20–23 godine 93,9%, a 24–27 godina 91,0% ispitanika.

Da treba slaviti krsnu slavu slaže se 94,2% ispitanika sa osnovnom školom, 95,3% sa srednjom školom i 90,0% sa gimnazijom. Sa ovom tvrdnjom više se slažu ispitanici u gradu 93,6% u odnosu na selo gdje je skor 90,2% ispitanika.

Ispitanici koji su u braku slažu se da treba slaviti krsnu slavu u iznosu od 85,1%, a ispitanici koji nemaju riješen bračni status 93,6%. U odnosu na učenike i studente skor onih koji se slažu sa slavljenjem krsne slave je gotovo ujednačen, oko 92,0%.

U analizi odnosa tradicionalne vjerske prakse formirali smo indekse sa maksimalnim brojem odgovora radi lakše komparacije.

Tabela br. 6

Maksimalan skor odgovora tradicionalne vjerske prakse pravoslavnih ispitanika

Tvrdnje	f	%
Da li ste kršteni?	155	68,6
Slažu se da djecu treba krstiti	192	85,0
Slažu se sa crkvenim vjenčanjem	159	70,4
Slažu se da treba slaviti krsnu slavu	209	92,5

Dobijeni podaci nedvosmisleno svjedoče o značajnom uticaju tradicionalne vjerske prakse na život vjernika.

Konsekventnost religijske samoidentifikacije i vjerovanja u dogmatske postavke o Bogu sa tradicionalnom vjerskom praksom pravoslavnih ispitanika

Tradicionalna vjerska praksa uz dogmatsko jezgro vjere spada u indikatore koji pokazuju visok skor religioznosti. S tim u vezi, uporedili smo konsekventnost samoocjene religioznosti i vjerovanja u dogmatske postavke o Bogu sa vjerskom praksom tradicionalne prirode.

Tabela br. 7

Konsekventnost samoocjene religioznosti i tradicionalne vjerske prakse

Vjerovanja		Religijska samoidentifikacija		
		Religiozan	Neopredijeljen	Nereligiozan
Krštenje	Da	71,7	63,0	26,7
	Ne	28,3	37,0	73,3
$\chi^2=13,199$; $df=2$; $p=0,001$				
Krsna slava	Ns	1,1	7,4	26,7
	Ne	1,6	11,1	20,0
	Sl	97,3	81,5	53,3
$\chi^2=4,896$; $df=4$; $p=0,511$				

Ns – ne slažem se; Ne – neodlučan sam; Sl – slažem se

Da je religioznost vrlo evidentna pojava na istraživanom području, mjerenom indikatorima tradicionalne vjerske prakse, vidno je i u prethodnoj tabeli. Konsekventnost religioznosti i slavljenja krsne slave je očekivano vrlo značajna. Zanimljivo je da 26,7% ispitanika koji su se deklarirali kao nereligiozni izjasnilo se da su kršteni, dok se 53,3% istih slaže sa tvrdnjom da treba slaviti

krсну slavu. Slično je i u komparaciji konsekventnosti vjerovanja u dogmatske postavke o Bogu i tradicionalne vjerske prakse.

Tabela br. 8

Konsekventnost vjerovanja u dogmatske postavke o Bogu sa tradicionalnom praksom

Vjerovanja		Vjerovanje u dogmatske postavke		
		Nizak	Umjeren	Visok
Krštenje	Da	60,2	61,1	78,7
	Ne	39,8	38,9	21,3
$\chi^2=8,065$; $df=2$; $p=0,018$				
Krsna slava	Ns	8,4	1,9	0,0
	Ne	9,6	1,9	0,0
	SI	81,9	96,3	100,0
$\chi^2=2,657$; $df=4$; $p=0,420$				

Ns – ne slažem se; Ne – neodlučan sam; SI – slažem se

Među ispitanicima sa niskim stepenom vjerovanja 60,2% je kršteno, dok se 81,9% slaže s tvrdnjom da treba slaviti krsnu slavu. Kod obje kategorije, vidljiva je značajna konsekventnost vjerovanja u dogmatske postavke o Bogu i vjerske prakse tradicionalnog tipa. Mislimo da je ovo još jedan prilično čvrst argument, koji ide u prilog činjenici da je religioznost pravoslavnih ispitanika veoma visoka, ako u obzir uzmemo tradicionalnu vjersku praksu.

Zaključak

Na osnovu podataka do kojih smo došli istraživanjem, uopšteno možemo zaključiti da mladi u Crnoj Gori iskazuju veoma visok opseg religioznosti, ako religioznost ocjenjujemo i procjenjujemo na osnovu indikatora iz tradicionalno obredne prakse. Iako se naše istraživanje usredsredilo na nekoliko indikatora (krštenje, crkveno vjenčanje i slavljenje krsne slave), pa se na osnovu toga ne može kompleksnije raspravljati o opsegu religioznosti, ipak, moguće je markirati veoma plauzibilnu religioznost na osnovu pomenutih indikatora. Otuda, ako ocjenu o religijskoj naravi donosimo na osnovu indikatora krštenja, zapažamo zavidan skor ispitanika koji su kršteni (68,6%), a ispitanici koji su spremni da krste svoju djecu izjasnili su se u skor u od 85,0%. Stoga možemo pretpostaviti da će ova obredna praksa zadržati svoj značaj i u budućnosti.

Što se tiče ostalih indikatora, naše hipoteze su se pokazale opravdanim. Otuda zaključujemo da je religioznost procentualno veoma visoka, ako u obzir uzmemo indikatore crkvenog vjenčanja, a pogotovu slavljenje krsne slave gdje je skor onih koji se potpuno slažu da treba slaviti slavu 80,1%. Na kraju treba istaći i činjenicu, potvrđenu ovim istraživanjem da je prisutna veoma visoka konsekventnost religioznosti na osnovu indikatora tradicionalne vjerske prakse i religijske samoidentifikacije odnosno vjerovanja u Boga.

L i t e r a t u r a

- Bakrač, Vladimir (2011), Religiosity of the orthodox youth Montenegro in: Mirko Blagojević & Dragan Todorović (edited) *Orthodoxy From an Empirical Perspective*, Niš-Beograd: JUNIR.
- Bakrač, Vladimir (2011a), *Religioznost mladih u Crnoj Gori i njihov odnos prema nekim moralnim vrijednostima* u: Sociološka luča, no. 2. Nikšić.
- Bandić, Dušan (2008), *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Beograd, Biblioteka XX vek.
- Bešić, Miloš; Đukanović, Borislav (2000), *Bogovi i ljudi-Religioznost u Crnoj Gori*, Podgorica: CID.
- Berger, L. Piter (2008), Desekularizacija sveta: opšti pregled, u: Piter, L. Berger, *Desekularizacija sveta*, Novi Sad: Medi Terran.
- Berger, L. Piter (2010), Pravoslavlje i globalni pluralizam, u: *Mogućnosti i dometi socijalnog učenja pravoslavlja i Pravoslavne crkve*, D. Đorđević, M. Jovanović (ur). Beograd-Niš, Konrad Adenauer i JUNIR, 347-358.
- Bigović, Radovan (2000), *Crkva i društvo*, Hilendarski fond pri Bogoslovskom fakultetu SPC.
- Blagojević, Mirko (1995), *Priplizavanje pravoslavlju*, Niš: JUNIR, Gradina.
- Bročić, M. (1972), Specifičnost društvenog bića omladine, u: *Gledišta*, Br. 12.
- Đorđević, B. Dragoljub (1984), *Beg od crkve*, Knjaževac: Nota.
- Đorđević, B. Dragoljub (2001), *Sociologija forever*, Niš: Punta.
- Hantington, Semjuel (1998), *Sukob civilizacija*, Podgorica, CID.
- Hopko, Tomas (2009), *Pravoslavna vera I-IV*, Kragujevac, Kalenić.
- Kalezić, Dimitrije (2000), *Krsna slava u Srba*, Beograd, Narodna knjiga; Alfa.
- Krstić, Zoran (2011), Faith and/or Culture? Traditional Believers as Pastoral Problem and Challenge u: Mirko Blagojević & Dragan Todorović (edited), *Orthodoxy From An Empirical Perspective*, Niš-Beograd: JUNIR.
- Radisavljević-Čiparizović, Dragana (2006), *Religioznost i tradicija-vezanost za religiju i crkvu u Srbiji na raskršću milenijuma*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Radulović, B. Lidija (2012), *Religija ovde i sada – Revitalizacija religije u Srbiji*, Beograd: Srpski genealoški centar: Odjeljenje za etnologiju Filozofski fakultet.
- Stark, R., & Iannaccone, L. (1994), A Supply-Side Reinterpretation of the „Secularization“ of Europe, *Journal for the Scientific of Religion*, 33 (3).
- Sveto Pismo, Staroga i Novoga zavjeta* (2004), Beograd, Sveti arhijerejski Sinod Srpske pravoslavne crkve.
- Šmeman, Aleksandar (1996), *Verujem-osnove pravoslavne vere*, Cetinje, Svetigora.
- Šmeman, Aleksandar (2008), *Vodom i duhom-o tainstvu krštenja*, Sveta Gora, Manastir Hilandar.
- Vrcan, Srđan (1990), Omladina, religija i crkva, u: Iličin, V. i saradnici, *Ogledi o omladini osamdesetih*, Zagreb: IDIS.
- Vrcan, Srđan (2001): *Vjera u vrtlozima tranzicije*, Split: Glas Dalmacije; Revija dalmatinske akcije.
- Vukomanović, Milan (2001), *Sveto i mnoštvo-izazovi religijskog pluralizma*, Beograd: Čigoja štampa.